

Şâfiî'nin Kitâbü Siyeri'l-Evzâi Adlı Eserinde Hanefilere Yöneltilmiş Eleştiriler *

Öz: İslam Hukuku bir ilim dalı olarak ortaya konduğu devirden beri çeşitli ihtilaflara sahne olmuştur. Bu ihtilafların ilk yazılı örneklerinden ve en ilgi çekici olanlarından biri devletler hukuku alanında Evzâî'nin (ö. 157/774) Ebû Hanîfe'ye (ö. 150/767) karşı kaleme aldığı Siyerü'l-Evzâi adlı reddiyedir. Bu reddiye ve daha sonra Ebû Yûsuf'un (ö. 182/798) ona cevaben yazdığı reddiyesi, Şâfiî'nin (ö. 204/820) ikisinin görüşleri üzerine değerlendirmeler içeren Kitâbü Siyeri'l-Evzâi adlı eseri aracılığıyla günümüze ulaşmıştır. Şâfiî, eserinde bazı meselelerde Evzâî'ye, bazılarında Ebû Yûsuf ve hocasına katılmış ancak özellikle Ebû Yûsuf ve hocasına karşı oldukça detaylı eleştirilerde bulunmuştur. Evzâî'den günümüze ulaşan tek fıkıh metni olması sebebiyle onun fıkıh düşüncesi üzerine yapılmış akademik çalışmalarda bu eser temel kaynak olmuş; ancak Şâfiî'nin bu metin üzerindeki çalışması hak ettiği ilgiyi görmemiştir. Bu çalışmanın amacı söz konusu eserde Şâfiî'nin Ebû Yûsuf ve hocasına yönelttiği eleştirilerin inceleyerek elde edilen verilerin analizini ortaya koymaktır. Çalışma, Şâfiî'nin eleştirilerinin dört temelde gerçekleştiğini göstermektedir. Bunlar rivayetlere yönelik eleştiriler, sünnetin yorumlanmasına dair eleştiriler, kıyas eleştiriler ve çelişki iddialarıdır.

Anahtar Kelimeler: İslam Devletler Hukuku, Fıkıhî Eleştiri, Siyer, Evzâi, Şâfiî.

The Criticisms Directed at the Hanafis in al-Shafi'i's Work Named Kitab Siyar al-Awza'i

Abstract: Since the emergence of Islamic Law as a field of study, it has been the subject of various disputes. One of the earliest written examples, and among the most intriguing ones, is the refutation in the field of international law by al-Awza'i (d. 157/774) against Abu Hanifa (d. 150/767), known as Siyar al-Awza'i. This refutation, along with Abu Yusuf's (d. 182/798) response to it, has reached us today through al-Shafi'i's (d. 204/820) work titled Kitab Siyar al-Awza'i, which contains evaluations based on the views of both individuals. In his work, al-Shafi'i agreed with Awza'i on some issues and with Abu Yusuf and his teacher on others. He also made rather detailed criticisms against Abu Yusuf and his teacher. Due to being the only surviving legal text of al-Awza'i, his work has served as a primary source in academic studies of his jurisprudential thought, yet Shafi'i's activity on this text has not received the attention it deserves. The aim of this study is to examine al-Shafi'i's criticisms directed towards Abu Yusuf and his teacher in the aforementioned work and to analyze the data obtained. The study demonstrates that Shafi'i's criticisms occur primarily in four categories: criticisms of narrations, critiques regarding the interpretation of the Sunnah, objections to analogical reasoning (qiyas), and allegations of contradictions.

Keywords: Islamic International Law, Jurisprudential Criticism, Siyar, al-Awza'i, al-Shafi'i.

Muhammet
Taha
TOPÇU**
Saffet
KÖSE***

* Bu makale Muhammet Taha Topçu tarafından İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanan "Evzâî'nin Siyer'i Bağlamında İslâm Devletler Hukukununun Teşekkül Süreci" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Araş. Gör., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, İslam Hukuku Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye. E-posta: mhmmtdhttpc@hotmail.com - ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5169-6595>.

*** Prof. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, İslam Hukuku Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye. E-Posta: saffetkose@hotmail.com - ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8915-2347>.

Giriş

Devlet olgusu dünya üzerinde varlık sahnesine çıktığı günden beri devletlerin birbirleriyle ilişkileri de kaçınılmaz olarak var olmuş ve gelişmiştir. Bu ilişkileri belli kurallara bağlayan bir hukuk ilminin ortaya çıkması binlerce yıl sonra olsa da antik çağ devletlerinin birbirleriyle etkileşime girmelerinden beri bu ilişkileri belli kurallara bağlama ihtiyacı hasıl olmuş ve bu ihtiyaç ilk olarak devletlerarası anlaşmaları doğurmuştur.¹ Ancak Konfüçyüs ve Aristo gibi bazı düşünürler tarafından siyaset düşüncesi kapsamında ele alınmakla birlikte İslam öncesi dönemde devletler arası ilişkileri belli kurallara bağlayan bir hukuk ilmi henüz gelişmemiş ve bu sebeple söz konusu ilişkiler kişiden kişiye, dönemden döneme değişmiştir.²

İslam ise hayatın her alanını olduğu gibi tabiiyelerinin başka devletlerle ilişkilerini de düzenlemiş ve İslam'ın inananları dini ilimlerin kayda geçirildiği ilk yıllardan itibaren devletler hukukuna dair çalışmalar da ortaya koymuştur. Müslümanlar, Devletler Hukukunu bir ilim dalı olarak ortaya koyduklarında ise ona bir yöneticinin yabancılara karşı hareket sınırları ve muamele tarzı anlamına gelen siyer adını vermeyi tercih etmişlerdir.³ Hicri ikinci asır, zihinlerde ve ilim meclislerinde var olagelen İslami ilimlerin tedvininin başladığı çağdır. Zira bundan önce alimler ilmi ya ezberlerinden aktarmış ya da tertîb edilmemiş sayfalardan rivayette bulunmuşken bu asırda Evzâî Şam'da eser telif etmiş, Malik b. Enes (ö. 179/795) Medine'de *Muvatta'*yı kaleme almış İbn İshak (ö. 151/768) *Meğâzi'*yi yazmış, Ebû Hanîfe ise Kûfe'de fikhî kayda geçirmiştir.⁴

İslam hukukuna dair ilk eserlerin telif edildiği bu dönemde başta Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî (ö. 189/805) olmak üzere Ebû Hanîfe'nin fikhî halkasına katılan talebeleri, ondan öğrendikleri fikhî malumatı içeren eserler kaleme almış ve onun görüşleri öğrencileri aracılığıyla İslam devletinin farklı yerlerine yayılmıştır. Bu eserlerden biri de talebesi Şeybânî'nin Ebû Hanîfe'nin devletler

¹ Bu anlaşmaların günümüze ulaşan en eski örneklerinden biri olarak M.Ö. 3100 yılı civarında Mezopotamya'da Lagaş ve Umma şehir devletlerinin bir sınır tayinine dair yaptıkları ve bir kaya bloğuna kazıdıkları anlaşmayı sunabiliriz. Bk. Arthur Nussbaum, *A Concise History of the Law of Nations* (New York: The Macmillen Company, 1953), 1-2; Antlaşmanın mahiyeti ve içeriği hakkında bilgi için bk. Hasan Utku Şatıroğlu - Neyire Akpınarlı, "Akbabalar Dikilitaş: Sümer Şehir Devletlerinin Aralarındaki Hukuka Dair Çıkarımlar", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 71/2 (Haziran 2022), 819-884.

² Muhammed Hamîdullah, *İslâm'ın Hukuk İlimine Katkıları* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2012), 12.

³ Hamîdullah, *İslâm'ın Hukuk İlimine Katkıları*, 12.

⁴ Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b Ahmed b Osman ez-Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve vefâyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm* (Beirut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 1987), 9/13.

hukuku ile ilgili görüşlerini içeren es-*Siyerü's-sağîr*⁵ adlı eserdir ki rivayete göre söz konusu eser Evzâî'nin eline ulaştığında o Hz. Peygamber ve ashabının savaşlarının sonradan fethedilen Irak'ta değil Hicaz ve Şam'da olduğu gerekçesiyle Iraklıların bu ilmi bilmediklerini iddia etmiş⁶ ve muhtemelen reddiyesini bu eser üzerinden yazmıştır.⁷

Evzâî'nin reddiyesi Ebû Yûsuf'un eline ulaştığında ise o da Evzâî'ye karşı hocasının görüşlerini savunan bir reddiye kaleme almıştır.⁸ Daha sonra Şâfiî, Ebû Yûsuf'un reddiyesine kendi görüşlerini ve eleştirilerini ekleyerek *Kitâbü Siyeri'l-Evzâi* adıyla anılan çalışmasını telif etmiştir. Şâfiî'nin eseri onun *el-Üm* adlı külliyyatı içinde basılmıştır.⁹

1. Siyerü'l-Evzâî'nin Mahiyeti

Fukahânın görüş ayrılıklarının fıkıh literatüründe özel bir yeri vardır. *Siyerü'l-Evzâi* gibi belli fakihlerin görüşlerine karşı yazılan reddiyeler fukahânın görüş

⁵ Bu kitap Şeybânî'nin *el-Asl* adlı fıkıh külliyyatının bir bölümü olup bu eser içinde tahkiki olarak neşredilmiştir. Bk. Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *el-Asl*, thk. Mehmet Boynukalın (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012), 7/421-602.

⁶ Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *Şerhu's-Siyerü'l-kebîr* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997), 1/4; Bu rivayetin doğruluğu ile ilgili bir itiraz için bk. Ertuğrul Boynukalın, "Evzâî ve Fikhî Mezhebi", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XIII/23 (Ocak 2011), 8.

⁷ Serahsî'nin bu iddiası dışında elimizde Evzâî'nin reddiye yazdığı eserin hangi eser olduğuna dair açık ve kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Beyhakî'den bu eserin Ebû Hanîfe'nin bizzat kaleme aldığı bir *siyer* kitabı olduğu nakledilmiş, Muhammed Hamidullah da aynı kanaati izhar etmiştir. Bk. İbn Hacer Askalânî, *Tevâli't-te'sîs li-me'âlî Muhammed b. İdrîs*, thk. Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1986), 153; Muhammed Hamidullah, "Serahsî'nin devletler umumî hukukundaki hissesi", çev. Salih Tuğ, 900. *Ölüm Yıldönümü Münasebetiyle Büyük İslam Hukukçusu Şemsu'l-E'imme es-Serahsî Armağanı* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1965), 17. Diğer taraftan Ebû Hanîfe'nin bu konuda bizzat eser kaleme aldığına dair mezhep kaynaklarında bir bilgi olmadığı gerçeği ile Evzâî ve Şeybânî'nin vefat tarihleri bir arada düşünüldüğünde Evzâî'nin eline ulaşan eserin, Ebû Hanîfe'nin meclisinde kaleme alınan ders notları olduğu düşünülebilir.

⁸ Evzâî'nin *Siyerü'l-Evzâi* adıyla anılan eseri müstakil olarak günümüze ulaşmamıştır. Ebû Yûsuf'un Evzâî'ye karşı kaleme aldığı reddiyesi ise Ebû'l-Vefâ el-Efgânî tarafından yayınlanmıştır. Ancak kitabı yayınlayan Efgânî bunu eserin Hindistan'da bulunan tek nüshasından yaptığını söylese de eserin Şâfiî tarafından yapılan rivayetinin nüshalarında görünen iki tane hatanın bu eserde de bulunması sebebiyle onun Ebû Yûsuf'un müstakil eseri olmadığı ve Şâfiî'nin eserinden çıkarılarak yayınlandığı düşünülmektedir. Bk. Abdullah Muhammed el-Cübûrî, *el-İmamü'l-Evzâi: hayâtuhû ve arâühû ve asruh*. (Bağdat : Dârü'r-Risâle, 1980), 261.

⁹ Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *el-Üm* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2011), 9/171-277. Ayrıca bk. Muhammed Latif Altun, *Aile Hukuku Özelinde Hanefî ve Evzâî Mezheplerinin Mukayesesi*, Ankara: İlahiyat yayınları, 2020), 52.

ayrılıklarına dair kaleme alınmış ilk eserler olup fıkıh tarihi boyunca bu farklı görüşlerin incelenmesi gelişerek ve dönüşerek devam etmiştir. İslam hukukundaki bu görüş ayrılıkları daha sonraları müçtehitler arasındaki farklı fikhî görüşlerin incelenmesine dayanan ihtilâfî'l-fukahâ literatürü olarak adlandırabileceğimiz bir literatürü ve daha çok belli mezhep mensuplarının kendi mezhep görüşlerini muhataplarına karşı savunmaları için kullanılan ve cedel yöntemine dayanan hilaf ilmîni ortaya çıkarmıştır.¹⁰ Ancak kanaatimizce bu geniş literatürdeki hiçbir eser *Kitâbü Siyeri'l-Evzâî*'nin kıymetini haiz değildir. Zira Şâfiî'nin eseri fıkıh tarihi açısından birçok yönden önemli olmakla birlikte onu eşsiz kılan yönü üç müçtehidin aynı metin üzerinde kendi icthad savunularını ve karşıt görüşlere eleştirilerini bizzat kayda geçirmiş olmalarıdır.

Mezhep imamlarının neden başka konularda değil de siyer ilmi üzerinde bu kadar durdukları ve birbirlerine reddiye yazdıkları ise tam olarak cevaplanamamış bir sorudur. Muhammed Hamidullah'a göre Ebû Hanîfe ve Evzâî arasında başlayıp iki nesil boyunca süren bu Siyer tartışmaları ilmî olmaktan çok siyasi bir tartışmadır.¹¹ O, Menâzir Ahsen Geylânî'nin (ö. 1956) Siyer edebiyatıyla ilgili kimsenin görmediği bir noktaya dikkat çektiğini belirterek bu ilim dalının ortaya çıkışının bir arka planı olduğundan bahseder. Geylânî'ye göre nasıl Şia ve Haricilik siyasi sebeplerle ortaya çıktıysa Siyer edebiyatı da siyasi bir sebeple ortaya çıkmıştır. Siyasi duruşunu *el-Mecmu* adlı eserinin *Siyer* bölümünde ortaya koyarak muttaki ve adil olmayan imama itaatin gerekli olmadığına dair bir bab¹² kaleme alan Zeyd b. Ali Emevîler'e karşı silahlı mücadeleye girişmiştir. O şehid edildikten sonra ise ona fiilen de yardım etmiş olan Ebû Hanîfe *Siyer* adlı eserinde aynı fikirleri müdafaa etmiştir.¹³ Evzâî'nin "*Ebû Hanîfe bize kılıçla, yani zalimlerle savaşma düşüncesiyle gelene dek onu destekledik, buna ise tahammül edemedik*"¹⁴ şeklindeki sözü ve Ebû Hanîfe'ye reddiye yazması da Hamidullah'ın bu

¹⁰ İhtilâfî'l-fukahâ ve ilm-i hilâfın mahiyetleri ve aralarındaki fark hususunda bk. Şükrü Özen, "Hilâf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/527.

¹¹ Muhammed Hamidullah, *İslam'da Devlet İdaresi*, çev. Hamdi Aktaş (İstanbul: Beyan Yayınları, 1998), 79.

¹² Eserde Bâbu tâati'l-imâm başlığı altında Hz. Ali'nin üç sözü nakledilmiş ancak bunlara bir yorum yapılmamıştır. Bu rivayetlerde insanların Allah'ın indirdiği hükümlerle hükmeden adil ve iyi bir yöneticiye itaat etmeleri gerektiği böyle olmayan yöneticiye ise itaatin farz olmadığı anlatılmaktadır. Bk. el-İmamî'l-a'zam Zeyd b. Ali b. el-Hüseyn b. Emirî'l-mü'minin Ali b. Ebû Talib Zeyd b. Ali, *el-Mecmu'ü'l-hadisî ve'l-fikhî*, thk. Abdullah b. Hammüd el-İzzî (Amman: Müessesetü'l-İmam Zeyd b. Ali es-Sekafiyye, 2002), 243-244.

¹³ Hamidullah, "Serahsî'nin Devletler Umumî Hukukundaki Hissesi", 18-19.

¹⁴ Ebû Bekr Ahmed b. Alî Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Abdusselam Muhammed Ali Şahin (Beirut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2007), 1/85.

düşüncesini destekler niteliktedir.

Ancak ne Ebû Hanîfe'den ne de Evzâî'den bize olduğu gibi ulaşan bir siyer metni mevcut olmadığı için bu iddiayı doğrulamak mümkün değildir. Şâfiî'nin oluşturduğu *Kitâbü Siyeri'l-Evzâi* ile *el-Asl*'ın *Kitâbü's-Siyer* bölümünde ise zalim yöneticiye itaatle alakalı bir görüş bulunmamaktadır. Bu sebeple bu yorum ihtiyatla karşılanmalıdır.

Literatürdeki *Siyerü'l-Evzâî*'nin otuz beş mesele ihtiva ettiğine dair genel söylem¹⁵ eserin içeriğini tam olarak yansıtmamaktadır. Eserin hem Ebû'l-Vefâ el-Efgânî tarafından yayınlanan Ebû Yûsuf baskısında hem de Şâfiî'nin metninde otuz dört başlık mevcut olup bu başlıklar altında elli farklı mesele tartışılmaktadır. Müctehidlerin ihtilaflarını büyük oranda bir araya getiren Taberî'nin *İhtilâfü'l-fukahâ* adlı eserinin *Kitabü'l-cihad* bölümünde yetmiş yedi ihtilaf, kırk üç icmâ aktardığı¹⁶ düşünüldüğünde bu azımsanmayacak bir sayıdır. *Siyerü'l-Evzâî*'deki söz konusu elli meseleden bazıları benzer olmakla birlikte farklı meselelerin aynı başlıklar altında toplandığı ilk beş başlık incelendiğinde başlıklandırmanın tashihe muhtaç olduğu görülebilir. Örneğin esirlerle ilişkiye giren birine verilecek cezanın tartışıldığı mesele, atın ganimet payı başlığı altında yer almaktadır.¹⁷

Eserde önce Ebû Hanîfe'nin konuyla ilgili görüşü genellikle delilleri sunulmadan verilir. Kitaptaki elli meseleden sadece on birinde Ebû Hanîfe'nin görüşlerinin gerekçeleri kısa bir şekilde verilmiştir. Sonrasında Evzâî'nin itirazları aktarılır ki onun görüşlerinin yer aldığı kırk dokuz meseleden otuz sekiz tanesinde de bu itirazlar genelde çok detaylı olmayan gerekçelendirmelerle yapılmıştır. Söz konusu itirazların büyük kısmında dikkat çeken bir husus Evzâî'nin Müslüman yöneticilerin ve toplumun uygulamalarını delil olarak sunmasıdır. Evzâî'nin reddiyesinde altı meselede sunduğu tek gerekçe uygulama olmuş¹⁸ on üç meselede de uygulama başka gerekçelerle birlikte delil olarak sunulmuştur. Ebû Yûsuf ise üç meselede¹⁹ Ebû Hanîfe'ye

¹⁵ Cübürî, *el-İmamü'l-Evzâi*, 78; Salim Ögüt, "Evzâî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/548; Boynukalın, "Evzâî ve Fikhî Mezhebi", 7.

¹⁶ İbn Cerir et-Taberî, *İhtilâfü'l-fukahâ*, thk. Joseph Schacht (Leiden: Brill, 1933), 1-198; İbn Münzir ise fukahânın cihad konusunda yirmi dört meselede icmâ ettiğini nakletmektedir. Bk. Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhim en-Nisaburi İbn Münzir, *Kitâbu'l-İcmâ*, thk. Abdulkadir Şener, çev. Abdulkadir Şener (Ankara: Fecr Yayınları, 2013), 86-89, 184-187.

¹⁷ Bk. Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *Kitâbü Siyeri'l-Evzâi (el-Üm içinde)* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2011), 209.

¹⁸ Bk. Şâfiî, *Kitâbü Siyeri'l-Evzâi*, 182, 194-195, 207, 217-218, 230-231, 264.

¹⁹ Onun bu eserde Ebû Hanîfe'ye muhalefet ettiği konular dâriharp te faiz, atlının ganimet payı ve mürtedin mirası meseleleridir. Bk. Yakub b. İbrahim el-Ensârî Ebû Yûsuf, *er-Red alâ Siyeri'l-Evzâi* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 21, 97, 111.

muhalefet etmiş, diğer konularda Evzâî'ye detaylı eleştiriler yönelterek hocasının görüşlerini savunmuştur.

2. Şâfiî'nin *Kitâbü Siyeri'l-Evzâî* Adlı Eserindeki Faaliyeti

Şâfiî'nin bu eserindeki faaliyeti “Ebû Yûsuf'u tenkit etmek ve Evzâî'yi savunmak”²⁰ şeklinde ifade edilmektedir ancak bu, onun eserinde ortaya koyduğu ameliyeti tam olarak yansıtmamaktadır. Bu kanaatin sebebi Şâfiî'nin Ebû Yûsuf'a yönelttiği eleştirilerde uzun tartışmalara girmesi olmalıdır. Her ne kadar onun Evzâî'ye yönelttiği eleştiriler daha yumuşak ve sınırlı, Ebû Yûsuf'a karşı eleştirileri daha detaylı ve sert olsa da onun söz konusu eserde Evzâî ile hemfikir olduğu mesele sayısı toplam tartışılan meselelerin yarısından dahi azdır. Şâfiî, Evzâî'nin kırk dokuz meseledeki görüşlerinin sadece yirmi bir tanesinde onunla aynı fikri savunmuş, Ebû Hanîfe ile ise on üç meselede aynı, altı meselede yakın denilebilecek görüşler ortaya koymuştur. Ebû Yûsuf söz konusu olduğunda ise onun hocasına muhalefet ettiği üç meseleden ikisinde Şâfiî ile aynı görüşte olması sebebiyle bu sayı daha da yüksektir.

Şâfiî'nin birçok konuda her iki müçtehide de muhalefet edip farklı bir görüş benimsediği dikkate alınırsa onun eserinin Evzâî'yi savunan bir reddiye değil bir kavli-i fasl olma yani meseleye dair görüşler arasından hak olanı bulma amacına matuf olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca onun üslup olarak olgun bir tavır sergilediği ve eleştirilerinin dozunun ilmî eleştiri sınırları çerçevesinde olduğu görülmektedir. O, savunduğu görüşleri çoğunlukla naslar ve seleften gelen nakillerle desteklemeye çalışmış, kimi zaman senedini de zikrederek savunduğu görüşlere dair birçok rivayet nakletmiştir.

Şâfiî'nin *Kitâbü Siyeri'l-Evzâî*'de Evzâî'ye yönelttiği tenkitler yeterince detaylı olmayıp bu çalışmanın kapsamına da girmediği için burada ele alınmayacaktır. Onun Ebû Yûsuf ve hocası Ebû Hanîfe'ye yönelik eleştirileri ise çalışmanın bundan sonraki bölümünde ele alınacaktır.

2.1. Şâfiî'nin Ebû Yûsuf ve Ebû Hanîfe'ye Yönelttiği Eleştiriler

Şâfiî, *Kitâbü Siyeri'l-Evzâî*'de ele alınan her mesele hakkında yorum ve eleştirilerde bulunmamış, bazılarında sadece konuyla ilgili kanaatini belirtmekle yetinmiştir. O, Ebû Yûsuf'un reddiyesini bir ictihad savunusu olarak başarısız bulmakta ve birçok meselede hocasının görüşlerini savunmak için sunduğu delillerin aslında hep kendi aleyhine ve Evzâî'nin lehine olduğunu iddia etmektedir.²¹ Şâfiî'nin Ebû Yûsuf'a ve Ebû Hanîfe'ye karşı eleştirilerini şu

²⁰ Bilal Aybakan, “Şâfiî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/230.

²¹ Şâfiî, *Kitâbü Siyeri'l-Evzâî*, 211, 227.

başlıklar altında ele almak uygun olacaktır:

2.1.1. Rivayetlere Yönelik Eleştiriler

Siyer, isminin de çağrıştırdığı gibi Hz. Peygamber'in hayatının örnekliğinde anlaşılacak bir ilimdir. Bu örnekliği doğru tespit edebilmek için de ondan gelen rivayetlerin en sahihinin tespit edilmesi gerekmektedir. Bu noktada Şâfiî muhataplarının aşağıdaki konularda Hz. Peygamber'in yolunu tespit etmede hata ettiklerini iddia etmektedir:

2.1.1.1. Hadislerin Kur'an'a Arzı

Ebû Yûsuf, Evzâî'nin görüşlerine delil olarak sunduğu bir rivayetin şaz olduğu iddiasıyla hadis konusunda çoğunluğun bildiği hadislere uyup şaz olanlardan sakınmak gerektiğini belirtir. Burada Ebû Yûsuf sahih hadislerin tespitinde bir yöntem olarak Kur'an'a arz yöntemini benimsemekte ve bunu Halid b. Ebû İkrime → Ebû Cafer kanalıyla Hz. Peygamber'den naklettiği bir hadise dayandırmaktadır:

*"Hz. Peygamber Yahudileri çağırdı ve onlara sorular sordu. Onlar da Hz. İsa hakkında iftiralara varana kadar onunla konuştular. Bunun üzerine Hz. Peygamber minbere çıktı ve: Benden sonra hadis yayılacak, sizden birinize benden Kur'an'a uygun bir söz ulaşırsa o benimdir. Kime de benden Kur'an'a aykırı bir söz ulaşırsa o benden değildir dedi."*²²

Şâfiî, Ebû Yûsuf'un bu rivayetini meçhul râvisi ve münkatî' senedi sebebiyle reddetmekte²³ hadisin Kur'an'a arzını da bir yöntem olarak kabul etmemektedir. Ona göre Kur'an ve hadisin çelişmesi söz konusu değildir. Ancak hadis, Kur'an'ın has, âm, nâsih ve mensuh gibi yönlerini açıklar. O, *"Hayır, rabbine andolsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılip sonra da verdiği hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın onu kabullenmedikçe ve boyun eğip teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar."*²⁴ ve *"...Onun emrine aykırı davrananlar başlarına ya bir belânın gelmesinden yahut can yakan bir cezaya çarptılmaktan korksunlar!"*²⁵ ayetlerini de bu görüşüne delil olarak sunmaktadır. Hz. Peygamber'in *"Sizden biriniz*

²² Ebû Yûsuf, *er-Red alâ Siyeri'l-Evzâi*, 24-25; Şâfiî, *Kitâbü Siyeri'l-Evzâi*, 187; Bu hadis meşhur hadis kaynaklarında geçmemekle beraber bazı sonraki dönem kaynaklarda mevcuttur. Hadisin ayrıntılı tahrîci için bk. Mehmet Sabih Aydın, "Hadislerin Kur'an'a Arzı ile İlgili Rivayetlerin Tahrîc ve Tahlihi", *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi* 7/1 (16 Nisan 2023), 52-71.

²³ Ebû Yûsuf'un senedindeki Halid b. Ebû İkrime'nin kim olduğu bilinmemektedir. Şâfiî de bu rivayeti meçhul raviden münkatî' senetle geldiği için kabul etmiyor derken kastettiği meçhul ravi Halid olmalıdır. Ebû Bekr Ahmed b el-Hüseyn b Ali Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-asar* (Beirut: Dâru Kuteybe, 1991), 1/69.

²⁴ en-Nisa 4/65.

²⁵ en-Nur 24/63.

*emrettiğim veya yasakladığım konulardan birisi kendisine ulaştığında 'bu nedir bilmiyorum Allah'ın kitabında ne bulursak ona uyarız' demesin"*²⁶ hadisi de bunu göstermektedir. Ayrıca Ebû Yûsuf'un hadislerin Kur'an'a uymayanlarını reddetmesi Şâfiî'ye göre bir çelişki de barındırmaktadır. Zira Şâfiî'ye göre bu kıstasla hareket edecekse Ebû Yûsuf'un mestler üzerine meshi caiz görmemesi, kadının halasıyla birlikte eş olarak alınmasını haram görmemesi ve köpek dışı olan yırtıcı hayvanların etini haram görmemesi gerekirdi.²⁷

2.1.1.2. Hz. Peygamber'e Has Uygulama İddiasının Eleştirisi

Ebû Yûsuf'un Evzâî'ye karşı reddiyesindeki temel savlarından biri Evzâî'nin delil olarak sunduğu Hz. Peygamber'in bazı uygulamalarının aslında ona has olup ümmetin uygulayamayacağı fiiller olmasıdır. Ebû Yûsuf reddiyesinde iki konuda bu gerekçeyle Evzâî'nin delil olarak sunduğu rivayetleri hükme delil olarak kabul etmez. Bunlardan ilki Evzâî'nin İslam ordusu henüz dârülharpte iken ölen ya da öldürülen askerlerin de ganimette payı olduğuna dair Hz. Peygamber'in Hayber'de ölen bir askere ganimetten pay ayırmasıdır. Ebû Yûsuf, Evzâî'nin bu naklini doğru kabul etmekle birlikte bu uygulamanın başka savaşlarda görülmemesi sebebiyle söz konusu uygulamanın Hz. Peygamber'e has olduğunu belirterek onunla amel edilmeyeceğini savunur. Ebû Yûsuf'un Hz. Peygamber'e has bir uygulama olarak gördüğü diğer konu ise Mekke'nin fethindeki ganimet uygulamasıdır. Evzâî'nin Mekke fethini delil getirerek dârülharpte bulunan Müslüman mallarının ganimet olarak alınmayacağını savunmasına karşı Ebû Yûsuf Mekke fethindeki uygulamanın Hz. Peygamber'e has bir durum olduğunu ve onun Mekkelilerin mallarını ve canlarını bağışlamakla orada özel bir uygulamaya gittiğini iddia etmektedir.²⁸ Şâfiî, Mekke konusunda hem Evzâî'nin hem Ebû Yûsuf'un yanıldığını düşünmektedir. Ona göre Hz. Peygamber Mekke'ye güç kullanarak değil sulh içinde girmiştir çünkü öncesinde onlara eman vermiştir. Bu sebeple Mekke fethinde ganimet söz konusu olmayacağı için Hz. Peygamber'e özel bir durum

²⁶ Muhammed b. 'Îsâ b. Sevre b. Mûsa b. ed-Dahhâk et-Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, ed. Ahmed Muhammed Şâkir - Muhammed Fu'âd 'Abdülbâkî-İbrâhîm Utve 'Avd (Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Muştafa el-Bâbî el-Ḥalebî, ts.)"İlim",10; Şâfiî'nin bu hadisle alakalı değerlendirmeleri için bk. Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *er-Risale : İslam Hukukunun Kaynakları*, çev. Abdulkadir Şener - İbrahim Çalışkan (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007), 61-64.

²⁷ Şâfiî, *Kitâbü Siyeri'l-Evzâî*, 194; Şâfiî'nin sünnetin Kur'an'a arzıyla ilgili görüşünün değerlendirmesi için bk. Sahip Beroje, "Şâfiî'nin Sünnetin Kur'an'a Arzı Yöntemine Yöneltilmiş Eleştiriler ve Muâraza Problemine Yaklaşım Tarzı", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 17 (2011), 207-232.

²⁸ Ebû Yûsuf, *er-Red alâ Siyeri'l-Evzâî*, 134; Şâfiî, *Kitâbü Siyeri'l-Evzâî*, 275-276.

da olamaz.²⁹ Şâfiî elbette Hz. Peygamber'in kendine has bazı uygulamaları olduğunu kabul etmektedir. Onun hakkında dörtten fazla evlilik, eşlerini kendisinden ayrılma konusunda serbest bırakmakla emrolunması gibi sadece kendisi için geçerli hükümler vardır.³⁰ Ancak ona has olan tüm hükümler Kur'an'da veya sünnette ya da her ikisinde beraber açıklanmıştır. Eğer Kur'an ve sünnetten biriyle Hz. Peygamber'e has olduğu bildirilmemiş bir hüküm için "bu Hz. Peygamber'e hastır" demek caiz kabul edilirse herkes dilediği herhangi bir hüküm için bu iddiada bulunabilecektir ve bu da dini hükümlerin hepsinin iptalini doğurabilecek bir araç olarak kullanılabileceğinden caiz değildir.³¹

2.1.1.3. Mesnetsiz Uygulama İddiası

Daha önce de belirttiğimiz gibi *Siyerü'l-Evzâi*'de Ebû Yûsuf'un Evzâî'ye karşı en dikkat çekici eleştirisi Evzâî'nin İslam toplumunda var olagelen ve devlet yöneticileri tarafından icra edilen uygulamaları hükümlere bir mesnet olarak sunmasına yöneliktir.³² O, aynı hataya Hicazlılar'ın da düştüğünü ve bazı görüşlerinin delili sorulduğunda "sünnetin/uygulamanın bu şekilde geldiğini" (بهذا جرت السنة) söylediklerini belirtir. Ancak böyle bir uygulamanın kaynağı bir zamanlar bunu başlatmış olan sıradan bir memur da olabilir ki böyle kaynağı meçhul uygulamalar delil olarak kabul edilemez.³³

Uygulama karşısındaki bu açık tavrına rağmen Şâfiî, Ebû Yûsuf'un da benzer şekilde uygulamayı delil olarak sunduğu bir meselede onun bu tavrını eleştirir. Ebû Hanife resmi kayıtlarda (الدیوان) piyade olarak kaydedilmiş bir askerin daha sonra dârülharpte bir at satın alarak onunla savaşması ve ganimet elde etmesi durumunda yine de kayıtların esas alınacağı ve bu askere süvari payı değil piyade payı verileceğini savunmaktadır. Ebû Yûsuf hocasının bu görüşünü Hz. Ömer'in divanı kurduğu günden beri yöneticilerin fiilinin ve uygulamanın bu şekilde olmasıyla (علي ما جرت عليه السنة) gerekçelendirir.³⁴

²⁹ Şâfiî, *Kitâbü Siyeri'l-Evzâi*, 258-259.

³⁰ Şâfiî, *Kitâbü Siyeri'l-Evzâi*, 193-194.

³¹ Şâfiî, *Kitâbü Siyeri'l-Evzâi*, 260.

³² Evzâî'nin uygulama anlayışı elbette sadece İslam toplumu ve idarecilerinin uygulamalarına özel bir önem atfetmek şeklinde olmayıp o bu uygulamalara onların Hz. Peygamber'in sünnetinden kaynaklandıkları düşüncesiyle özel bir önem vermektedir. Onun uygulama düşüncesi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Nevzat Aydın, "H. II. Asırdaki 'Sünnetin Neliği' Sorunu Bağlamında İmam Evzâî'nin Hadis ve Sünnet Anlayışı", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* IX/1 (2009), 260-262.

³³ Ebû Yûsuf, *er-Red alâ Siyeri'l-Evzâi*, 11; Şâfiî, *Kitâbü Siyeri'l-Evzâi*, 174.

³⁴ Ebû Yûsuf, *er-Red alâ Siyeri'l-Evzâi*, 23; Şâfiî, *Kitâbü Siyeri'l-Evzâi*, 185.

Şâfiî, Ebû Yûsuf'un aynı meselede önce Evzâî'yi müfesser³⁵ sahih bir hadise dayanmadan uygulamanın böyle olduğunu iddia ettiği için eleştirdiğini sonra da kendisinin de aynı şekilde bir hadis ya da habere dayanmadan aynı iddiada bulunduğunu belirterek tenkit eder. Ona göre Ebû Yûsuf'un da kabul ettiği gibi divan uygulaması Hz. Ömer zamanında ortaya çıkmıştır. Bu sistem Hz. Peygamber zamanında olmadığı gibi Hz. Ebû Bekir zamanında hatta Hz. Ömer'in hilafetinin ilk yıllarında da yoktur. Fakat Hz. Ömer bunu ganimet gelirleri çok arttığında ihdas etmiştir. Sünnet ise ancak Hz. Peygamber'den nakledilen uygulamalar olabilir. Süvariye ganimetten verilecek pay konusunda Hz. Peygamber'den nakledilen tek uygulama da üç pay verilmesi şeklinde olduğu için bu konuda sünnetin Ebû Yûsuf'un iddia ettiği şekilde olması mümkün değildir.³⁶

2.1.1.4. Hadislerin Senetlerine Yönelik Eleştiriler

Şâfiî, Ebû Yûsuf'un görüşlerine delil olarak sunduğu rivayetleri birçok yerde senet açısından da tenkit etmektedir. O, Ebû Yûsuf'un naklettiği rivayetlerin bir kısmını senedinde kopukluk (inkita') olması, ravilerinin sika olmaması, meçhul olması gibi sebeplerle delil olarak kabul etmemekte ve onu sahih olmayan rivayetler nakletmekle suçlamaktadır.³⁷ Şâfiî her ne kadar munkatı' hadisleri delil olarak kabul etmese de Şâfiî'nin munkatı' rivayetler olarak eleştirdiği senetler daha çok mürsel hadis olarak bilinen rivayetlerdir ve Hanefilerin mürsel hadisi temelde delil olarak kabul ettiğini belirtmek gerekir.³⁸

2.1.2. Sünnetin Yorumlanmasına Dair Eleştiriler

Şâfiî, Ebû Yûsuf'un sünnetin yorumuna dayanan çıkarımlarına da eleştirilerde bulunmaktadır. Bunlara örnek olarak ganimetlerin paylaşım yeri ile ilgili rivayetlerin yorumunu verebiliriz. Evzâî, Hz. Peygamber'in Hayber, Benî Mustalik, Hevâzin ve Huneyn gazvelerinde düşman topraklarında ganimet paylaşımını ganimetlerin düşman topraklarında paylaşılmasının uygun olduğuna delil gösterir. Ebû Yûsuf ise bu rivayetleri kabul etmekle birlikte mezkûr gazvelerde söz edilen yerlerin hepsinin fethedilerek o bölgelerin İslam toprağı haline getirildiği ve bu sebeple bunların dârülharpte ganimet taksimi konusunda delil olamayacağını savunur. Şâfiî onun bu yorumunu

³⁵ Müfesser hükme delâlet açık olup te'vil ve tahsis ihtimali taşımayan lafiz demektir. Bk. Ferhat Koca, "Müfesser", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006).

³⁶ Şâfiî, *Kitâbü Siyeri'l-Evzâî*, 185.

³⁷ Şâfiî, *Kitâbü Siyeri'l-Evzâî*, 175, 192, 238, 249.

³⁸ Hanefilerin mürsel hadisi kabul şartlarıyla ilgili bk. Fahrü'l-İslâm Alî b. Muhammed el-Hanefi el-Pezdevî, *Usûlü'l-Pezdevî Kenzü'l-vusûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*. (Beyrut: Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, 2014), 390-393.

reddetmektedir çünkü Hz. Peygamber hicri beşinci yılda Benî Müstalik ile savaşıp ganimet elde etmiş ve ganimeti orada taksim etmiş ama Benî Müstalik ancak bu olaydan belli bir süre geçtikten sonra Müslüman olmuştur. Yani o gün Benî Müstalik toprakları dârüliislam toprakları olarak kabul edilemez. Şâfiî'nin buna dair delili ise Velîd b. Ukbe'nin (ö. 61/680-81) onlara ancak bu olaydan beş yıl sonra yani ancak hicri onuncu yılda zekât memuru olarak gönderilmiş olmasıdır. Ona göre aynı durum Hayber için de geçerli olup Hayber Yahudileriyle anlaşma yapıldığında onlar halen kendi dinleri üzerinde olduğu için Hayber ve çevresi tamamen dârülharp hükmündeydi.³⁹

Benzer bir çıkarım eleştirisi yardımcı kuvvetlerin ganimet payı ile ilgili tartışmada da geçmektedir. Ebû Yûsuf Huneyn gazvesinde kaçan düşmanlar üzerine gönderilen Ebû Âmir el-Eş'arî'nin (ö. 8/630) elde ettiği ganimetlerin Huneyn gazvesindeki askerlerle ortaklaşa paylaşılmasını farklı orduların ganimet ortaklığı meselesinde delil olarak sunmaktadır. Şâfiî ise söz konusu rivayetin aynı ordunun parçaları hakkında olduğunu ama tartışılan konunun farklı ordular olduğunu belirterek bu çıkarımın doğru olmadığını iddia etmektedir.⁴⁰

2.1.3. Kıyasa Aykırı Hükümler ve Hatalı Kıyaslar

Ebû Hanîfe ve talebeleri fıkıh tarihinde kıyasa verdikleri önemle dikkat çeken bir ekolün temsilcileri olmakla birlikte onların bu konumu ve kıyası kullanışları çok çeşitli eleştirilere sebep olmuştur. Şâfiî de bu eserde Ebû Yûsuf ve hocasının görüşlerine kıyasa dayalı iki farklı eleştiri yapmaktadır. Bunlardan bir kısmı hatalı kıyas iddiaları bir kısmı da sunulan görüşlerin kıyasa aykırı olmasıdır. Onun hatalı kıyas iddialarına şu örnekleri verebiliriz:

Ebû Hanîfe savaşta askerlerin ihtiyaç duymaları halinde ganimet malları arasındaki savaş aletlerinden alarak onları kullanıp savaş bitiminde tekrar yerine bırakabilecekleri kanaatindeydi. Ebû Yûsuf ise hocasının bu görüşünü desteklemek için Abdullah b. Ebû Evfâ'nın Hayber'de Hz. Peygamber'le beraber olan Müslümanların ganimetler arasındaki yiyeceklerden istedikleri

³⁹ Şâfiî, *Kitâbü Siyeri'l-Evzâi*, 175; Benî Mustalik gazvesinin hicri beşinci ya da altıncı yıl meydana geldiği ile ilgili kaynaklarda farklı bilgiler vardır. Bk. Ebû Muhammed Abdülmelik İbn Hişam, *es-Sîretü'n-nebeviyye*. (Riyâd: Mektebetü'l-Ubeykan, 1998), 3/245; Ahmet Önkâl, "Mustalik (Benî Mustalik)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/361; Elşad Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları* (Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2018), 346; Velid b. Ukbe'nin zekât görevlisi olarak Benî Mustalik'e gönderildiği tarih olarak ise hicri sekizinci veya dokuzuncu yıllar gösterilmektedir. Bk. Önkâl, "Mustalik", 31/361.

⁴⁰ Şâfiî, *Kitâbü Siyeri'l-Evzâi*, 194-196.

kadar aldıklarına dair rivayeti⁴¹ delil getirmektedir. Şâfiî, Ebû Yûsuf'un burada savaşta kullanılacak silah, elbise ve bineği yiyeceğe kıyas etmesini birkaç sebeple hatalı bir kıyas olarak görür. İlk olarak savaşta yiyecek ilgili ruhsat, fakir olsun zengin olsun herkese verilmiştir ve yiyeceği yemek demek tüketmek anlamına gelir. Bu durumda Ebû Yûsuf böyle bir kıyas yapmakla askere ganimetten aldığı silah, elbise ve bineği tüketerek yok etme hakkı tanımış olmaktadır. Ayrıca nasıl yiyecek alan kişi bunu alırken sadece açlığını giderecek kuru ekmek gibi bir şeyle yetinmek zorunda bırakılmadıysa silah alan da sadece düşmanla vuruşmak için değil keyif için o silahı kullanabilecektir. Diğer taraftan askerin ganimetten aldığı yiyecekten yanında kalanın kendisinin olacağı görüşüne göre de bu silah, elbise ve binek de askerin malı olacaktır.⁴²

Şâfiî'nin hatalı kıyas olarak gördüğü diğer bir mesele de ganimetler arasındaki cariyeye beraber olan askere verilecek ceza konusundadır. Ebû Hanîfe bu durumdaki askere had uygulanmayı kendisinden ukr⁴³ alınacağını savunur. Ebû Yûsuf hocasının görüşünü desteklemek için Abdullah b. Ömer'in iki kişinin mülkünde olan benzer durumdaki bir cariyeye konusunda had değil ukr ile hüküm vermesini delil getirir.⁴⁴ Şâfiî ise Abdullah b. Ömer'in verdiği hükümde cariyeden doğan çocuğun nesebinin babasından sabit olacağına ancak Ebû Hanîfe'nin ganimetteki cariyeye ilişki durumunda doğacak çocuğun nesebini babasından sabit olarak kabul etmediğine, bu durumda meselenin kıyas edilen şeyle bir yönden aynı bir yönden farklı bir hükme bağlandığına dikkat çekmektedir. Çocuğun nesebinin babadan sabit olarak kabul edilmemesi olayın zina olarak kabul edilmesini gerektirir ancak Ebû Hanîfe ve talebesi söz konusu askere had cezası da uygulamamaktadır ki bu durumda ona zina etmemiş bir zinakâr gibi muamele etmiş olmaktadır. Sonuç olarak burada aslin hükmü fer'e tam olarak verilmiş olmadığı için Şâfiî'ye göre bu kıyas hatalıdır.⁴⁵

⁴¹ Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd (Beyrut: el-Mektebetu'l-'Aşriyye, ts.)"Cihad", 128.

⁴² Şâfiî, *Kitâbü Siyeri'l-Evzâi*, 180-181; Şâfiî'nin bahsettiği yiyecekten artanın askerin mülkü sayılacağı görüşü Ebû Yûsuf'un değil Evzâî'nin görüşüdür bu sebeple Ebû Yûsuf'un bu görüşe dayanılarak tenkit edilmesi kanaatimizce doğru değildir. Bk. Ebû Yûsuf, *er-Red alâ Siyeri'l-Evzâi*, 47; Şâfiî, *Kitâbü Siyeri'l-Evzâi*, 207.

⁴³ Ukr kendisiyle şüphe içeren bir birleşme vuku bulan kadına mehrine muadil olarak verilen tazminattır. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul : Ensar Neşriyat, 2010), 585.

⁴⁴ Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî Abdurrezzâk, *el-Musanef*, thk. Hâbiburrahmân el-'Azamî (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1403), 7/357 (No. 13463).

⁴⁵ Şâfiî, *Kitâbü Siyeri'l-Evzâi*, 211-212.

Şâfiî, Ebû Hanîfe'nin bazı görüşlerini de kıyasa aykırı olmakla eleştirmektedir. O, Ebû Hanîfe'nin dârülharbe güvence ile girmiş bir Müslümanın mallarıyla ilgili görüşünü bu açıdan eleştirir. Ebû Hanîfe, Müslümanların ele geçirdiği bir bölgede bu durumdaki bir Müslümanın taşınmazları varsa bunların da ganimet sayılacağına ancak diğer eşyalarına dokunulmayacağına hükmetmiştir. Şâfiî ise bu hükmün hem sünnete hem kıyasa aykırı olduğunu savunur. Çünkü eğer İslam'ın bu Müslüman üzerindeki koruması kalktıysa bu tüm malında geçerli olmalı malının bir kısmı değil tamamı ganimet hükmünde olmalıdır. Şâfiî aynı eleştiriyi Müslüman olan dârülharp vatandaşlarının malları konusunda da yapmaktadır.⁴⁶

2.1.4. Çelişki İddiaları

Şâfiî, Ebû Yûsuf ve hocasının görüşlerinin birçok noktada çelişkiler barındırdığını iddia etmektedir. Bu çelişki iddialarını farklı icthadlar arasındaki çelişkiler ve icthada mesnet olarak sunulan rivayetle verilen hüküm arasındaki çelişkiler olarak ikiye ayırabiliriz.

2.1.4.1. İctihadlar Arasındaki Çelişkiler

Şâfiî, Ebû Hanîfe ve talebesinin muhtelif icthadları arasında bazı çelişkiler olduğunu iddia etmektedir. Bunlardan birisi Ebû Hanîfe'nin destek kuvvetlerin ganimetteki payı hakkındaki görüşü ile dârülharpte yaşayan Müslümanların ganimet payı hakkındaki görüşü arasında var olduğunu iddia ettiği çelişkidir. O destek kuvvetler ordu dârülharpte iken orduya ulaşırsa savaş bitmiş olsa bile onlara ganimetten pay verileceğini söylemektedir. Ama dârülharpte bulunan Müslüman savaş bittikten sonra orduya katılırsa ona pay verilmeyecektir. Şâfiî buradaki çelişki iddiasına cevap olarak destek kuvvetlerin uzak yerlerden kalkıp savaş için gelmekle bir meşakkate katlandıklarını ve bu sebeple bir ayrıcalıkları olduğunu söylebileceğini belirtir. Ancak o bu savunmayı da geçerli görmez çünkü o zaman savaş için yola düşme meşakkatini üstlenen destek kuvvetin ordu dârülharp sınırından dârülislâma geçmiş olsa bile ganimetten pay alması gerektiğini belirtir. Oysa Ebû Hanîfe'ye göre bu durumda pay alamazlar.⁴⁷

Şâfiî'nin icthadlar arasında çelişki iddiasına bir diğer örnek de dârülharpte Müslüman olmuş harbînin malının ganimet olması meselesi ile dârülislamda Müslüman olmuş müste'menin malının ganimet olması meselesi arasındaki çelişkidir. Ebû Hanîfe ilk durumdaki kişinin dârülharpteki taşınmazlarının ganimet olacağını taşınır mallarının kendisine kalacağını kabul ederken ikinci durumdaki kişinin dârülharpteki her şeyinin ganimet olacağını kabul eder. Şâfiî ise burada birbirinin aynı olan iki durum olduğunu ve Müslüman olmanın

⁴⁶ Şâfiî, *Kitâbü Siyeri'l-Evzâi*, 260, 273.

⁴⁷ Şâfiî, *Kitâbü Siyeri'l-Evzâi*, 204-205.

bu iki durumdaki kişinin de malını koruyacağını savunur. Ebû Hanîfe burada aynı durumdaki iki kişiye farklı hüküm vermekle bir çelişkiye düşmüştür. Bu meseledeki ikinci çelişki ise eğer söz konusu iki kişiye farklı hüküm verilecekse bu iki kişiden birincisi Müslüman olduktan sonra dârülharbi terk edip dârülislâma gelmesi bakımından daha üstün bir konumdadır. Ama Ebû Hanîfe verdiği hükümde daha üstün konumda olan bu kişinin malının tamamını ganimet saymış diğer kişinin malının bir kısmını ganimet saymıştır.⁴⁸

2.1.4.2. İctihada Mesnet Olan Rivayetle Verilen Hüküm Arasındaki Çelişki

Şâfiî'nin Ebû Yûsuf'a karşı bir diğer eleştirisi, onun hükümlere mesnet olarak sunduğu rivayetler ile verdiği hükümler arasında çelişki bulunduğuudur.

Ebû Yûsuf'un hem ganimetlerin düşman topraklarında paylaşılmayacağına hem de destek kuvvetlerin ganimette hakkı olduğuna dair sunduğu delillerden birisi Hz. Ömer'in Sa'd b. Ebî Vakkas'a (ö. 55/675) gönderdiği mektuptur. Şa'bî'nin naklettiğine göre Hz. Ömer ona yardımcı bir birlik gönderdiğini ve ölülerin cesetleri çürümeden kendisine ulaşırlarsa onları da ganimete ortak etmesini emretmiştir. Ebû Yûsuf bu rivayetin ganimetlerin dârülharpte koruma altına alınmış olmayacağına (حرز) delil olduğunu düşünmektedir. Şâfiî'ye göre ise Ebû Yûsuf'un delil olarak kullandığı rivayet aslında Ebû Yûsuf'un icthadiyla çelişmektedir. Çünkü Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf destek kuvvetlerinin ordu dârülharpten çıkmadan orduya ulaşması durumunda ganimete ortak olacağını iddia etmektedirler. Bu rivayete göre ise destek kuvvetleri ölümler çürüdüktan sonra ordu dârülharpte iken orduya ulaşsalar da onlara pay verilemez. Ama ordu dârülharpten çıktıysa ölümler çürümemiş olsa da onlara pay verilir. Hz. Ömer'in sözünden çıkan bu iki hüküm de Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'un görüşlerine zittir.⁴⁹

Sonuç

İslam hukuk tarihindeki ihtilaflara dair mezhep sahibi bir müçtehidin kaleminden çıkan ilk eserlerden olan *Siyerü'l-Evzâi*, üzerine Ebû Yûsuf ve Şâfiî gibi iki müçtehit tarafından yapılan eklemelerle fıkıh literatüründe emsali bulunmaz bir konumdadır. Bu eserde kendisinden önceki iki tarafın görüşleri arasından doğru olan görüşü ortaya çıkarmayı amaçlayan Şâfiî bu maksatla eserdeki meseleler üzerinde detaylı değerlendirmeler yapmıştır.

Şâfiî'nin *Kitâbü Siyeri'l-Evzâi* adlı çalışması bir tarafgirlik örneği ya da bir şahsın/mezhebin savunusu olmayıp o, bu çalışmasında kendi fıkıh birikimiyle her meselede delillere dayalı bir icthad icrası ortaya koymuştur. Bu faaliyeti

⁴⁸ Şâfiî, *Kitâbü Siyeri'l-Evzâi*, 272-274.

⁴⁹ Şâfiî, *Kitâbü Siyeri'l-Evzâi*, 175-176, 196-197.

sırasında her ne kadar Evzâî'ye karşı daha müsamahakâr, Ebû Yûsuf ve hocasına karşı daha eleştirel bir tavır sergilese de bunu makul sınırlar içinde tuttuğunu söylemek gerekir. Eserde ele alınan konularda Şâfiî meselelerin bir kısmında Evzâî'nin bir kısmında Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'un haklı olduğunu kabul etmiş bazı konularda ise iki taraftan da farklı bir sonuca ulaşmıştır. Onun bir ilim adamı olarak tenkitlerinde ilmi sınırlar içinde hareket ettiğini ve eleştirilerini hem tartışma ahlakına uygun ifadelerle hem de delillere dayanarak ortaya koyduğunu söylemek gerekmektedir.

Çalışmada gördüğümüz kadarıyla müçtehitler fikhî görüşlerini çoğu meselede birbirlerinden makbul görülmeyen ve farklı sonuçlar doğuran rivayetlere dayandırsalar da aynı rivayetleri sahih kabul ettikleri birçok meselede de ihtilaf etmişlerdir. Burada hadislerin nasıl anlaşılması gerektiğini müçtehidin konuyla ilgili genel müktesebatı belirlemektedir. Şâfiî'nin muhataplarına karşı en büyük eleştirisi ise onların farklı icihadları arasında ve icihadlarıyla bunlara mesnet yaptıkları rivayetler arasında var olduğunu iddia ettiği çelişkiler olmuştur.

Bu çalışmada Şâfiî'nin Ebû Yûsuf'a karşı eleştirileri incelenmiş ancak Hanefî mezhebi fukahâsının Şâfiî'nin bu eleştirilerine cevapları konunun sınırları dışında olduğu için ele alınamamıştır. Bir mezhep imamı tarafından yapılmış bu eleştiriler dikkate değer eleştiriler olsa da Hanefiler tarafından bunlara karşı sistemli cevabî bir eser kaleme alınmamıştır. Bununla birlikte Hanefî mezhebi literatüründe siyer başlığı altında tartışılan meselelerde Şâfiî'nin eleştirilerine cevap olabilecek veriler çıkarılarak bunlar başka bir çalışmamızda incelenmiştir.

Kaynakça

- Abdurrezzâk, Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî. *el-Musannef*. thk. Habîburrahmân el-'Azamî. 11 Cilt. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1403.
- Askalânî, İbn Hacer. *Tevâli't-te'sîs li-me'âlî Muhammed b. İdrîs*. thk. Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- Aybakan, Bilal. "Şâfiî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/223-233. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Aydın, Nevzat. "H. II. Asırdaki 'Sünnetin Neliği' Sorunu Bağlamında İmam Evzâî'nin Hadis ve Sünnet Anlayışı". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* IX/1 (2009), 253-286.
<http://ktp.isam.org.tr/detayilhmklzt.php?navdil=tr&midno=5656875&MakaleAdi2=evzai+s%C3%BCnnet>
- Aydın, Mehmet Sabih. "Hadislerin Kur'an'a Arzı ile İlgili Rivayetlerin Tahrîc ve Tahlili". *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi* 7/1 (16 Nisan 2023), 52-71.
<https://doi.org/10.52115/apjir.1255827>
- Beroje, Sahip. "Şâfiî'nin Sünnetin Kur'an'a Arzı Yöntemine Yönelttiği Eleştiriler ve

- Muâraza Problemine Yaklaşım Tarzı". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 17 (2011), 207-232.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b el-Hüseyn b Ali. *Ma'rifetü's-sünen ve'l-asar*. Beyrut: Daru Kuteybe, 1991.
- Boynukalın, Ertuğrul. "Evzâî ve Fikhî Mezhebi". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XIII/23 (Ocak 2011), 1-33.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Abdusselam Muhammed Ali Şahin. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 3. Basım, 2007.
- Cübûrî, Abdullah Muhammed. *el-İmamü'l-Evzâî: hayâtuhû ve arâuhû ve asruh*. Bağdad : Dârü'r-Risâle, 1980.
- Ebû Dâvûd, Suleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.
- Ebû Yûsuf, Yakub b. İbrahim el-Ensârî. *er-Red alâ Siyeri'l-Evzâî*. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul : Ensar Neşriyat, 3. Basım, 2010.
- Hamîdullah, Muhammed. *İslâm'da Devlet İdaresi*. çev. Hamdi Aktaş. İstanbul: Beyan Yayınları, 1998.
- Hamîdullah, Muhammed. *İslâm'ın Hukuk İlmine Katkıları*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2012.
- Hamîdullah, Muhammed. "Serahsî'nin Devletler Umumî Hukukundaki Hissesi". çev. Salih Tuğ. 900. *Ölüm Yıldönümü Münasebetiyle Büyük İslam Hukukçusu Şemsu'l-E'imme es-Serahsî Armağanı*. 15-25. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1965.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Abdülmelik. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. 4 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan, 1998.
- İbn Münzir, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhim en-Nisaburi. *Kitâbu'l-İcmâ'*. çev. Abdulkadir Şener. thk. Abdulkadir Şener. Ankara: Fecr Yayınları, 2013.
- Koca, Ferhat. "Müfesser". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/497-498. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Mahmudov, Elşad. *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*. Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2. Basım, 2018.
- Nussbaum, Arthur. *A Concise History of the Law of Nations*. New York: The Macmillen Company, 1953.
- Öğüt, Salim. "Evzâî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/546-548. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Önkal, Ahmet. "Mustalik (Benî Mustalik)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/360-361. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Özen, Şükrü. "Hilâl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/527-538. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Pezdevî, Fahrü'l-İslâm Alî b. Muhammed el-Hanefi. *Usûlü'l-Pezdevî Kenzü'l-vusûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*. Beyrut: Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, 2014.

- Serahsî, Muhammed b. Ahmed. *Şerhu's-Siyerî'l-kebîr*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- Şâfiî, Muhammed b. İdris. *el-Üm*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2011.
- Şâfiî, Muhammed b. İdris. *er-Risale : İslam Hukukunun Kaynakları*. çev. Abdulkadir Şener - İbrahim Çalışkan. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007.
- Şâfiî, Muhammed b. İdris. *Kitâbü Siyeri'l-Evzâi (el-Üm içinde)*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2011.
- Şatiroğlu, Hasan Utku - Akpınarlı, Neyire. "Akbabalar Dikilitaşı: Sümer Şehir Devletlerinin Aralarındaki Hukuka Dair Çıkarımlar". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 71/2 (Haziran 2022), 819-884. <https://doi.org/10.33629/auhfd.942304>
- Şeybânî, Muhammad b. Hasan. *el-Asl*. thk. Mehmet Boynukalın. 12 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012.
- Taberî, İbn Cerîr. *İhtilâfü'l-fukahâ*. thk. Joseph Schacht. Leiden: Brill, 1933.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Mûsa b. ed-Dahhâk. *Sünen-i Tirmizî*. ed. Ahmed Muhammed Şâkir-Muhammed Fu'âd 'Abdülbâkî-İbrâhîm Utve 'Avd. Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 2. Basım, ts.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b Ahmed b Osman. *Tarihü'l-İslâm ve vefeyatü'l-meşahir ve'l-a'lâm*. Beyrut: Dârü'l-Kitâbî'l-Arabi, 1987.
- Zeyd b. Ali, el-İmami'l-a'zam Zeyd b. Ali b. el-Hüseyin b. Emiri'l-mü'minin Ali b. Ebû Talib. *el-Mecmu'ü'l-hadisî ve'l-fikhî*. thk. Abdullah b. Hammûd el-İzzî. Amman: Müessesetü'l-İmam Zeyd b. Ali es-Sekafiyye, 2002.

